

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'IN “İNSAN ÖNCE MAYMUN MUYDU?”
ADLI ROMANINDA HALK İNANÇLARINA ELEŞTİREL BAKIŞ¹

CRITICAL APPROACH TO SUPERSTITI ON IN THE NOVEL OF
HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'S “İNSAN ÖNCE MAYMUN MUYDU?”

КРИТИЧЕСКИЙ ВЗГЛЯД ПОВЕРЬЯМ НАРОДА В РОМАНЕ ХУСЕЙНА
РАХМИ ГЮРПЫНАР ПОД НАЗВАНИЕМ «İNSAN ÖNCE MAYMUN MUYDU?»
(ПРОИЗОШЕЛ ЛИ ЧЕЛОВЕК ОТ ОБЕЗЬЯНЫ?)

Bekir ŞİŞMAN*
Mehmet ŞAHİN**

ÖZ

İnsanoğlu yaratıldığı günden bugüne kadar birçok durumla karşılaşmıştır. Bu durumları adlandırma sürecinde bazen tabular oluşturmuş ve bu tabulara inanmaya başlamıştır. Çünkü inanma eylemi insanın yaratılışında var olan bir durumdur. Halk inançları, ilahi dinlerin resmî öğretileri dışında kalan, ancak nesilden nesle sözlü gelenek yoluyla aktarılan ve içeriği daha çok da uğurlu-uğursuz kavramlarıyla doldurulan inanmalar ve bunlara bağlı olarak geliştirilen pratiklerdir. Hayatın her alanında görülen halk inançları, insan hayatı devam ettiği sürece oluşmaya ve gelecek nesle aktarılmaya devam edecektir. Bu aktarım sürecinde yazılı kültürlerin de katkısı elbette vardır. Ele alınan romanın içeriğinde halk inançlarına yönelik bir eleştirel bakış söz konusudur ve bu inançların toplum hayatı içerisindeki olumsuz etkileri romanda konu olarak işlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Roman, halk inancı, büyü, fal, ruh, rakam

ABSTRACT

Mankind is faced with many situations the time it was created until today. While they denominated these situations, they created a lot of taboo and believed in these ones. Because believe action is a situation which existed in human creation. Superstition are practises and believing which is transmitted through oral tradition from generation to generation, whose contents is filled with concepts of auspicious-in auspicious although they stay out of doctrines of divine religion. As long as human life continues, superstition which are seen in all areas of life continue to occur and to be transferred to the next generation. There also are role of written cultures in the process of transmission certainly. There is a critical approach to the superstition in the contents of the novel discussed. These beliefs' negative impacts in the community life is examined.

Keywords: Novel, superstition, magic, fortune, soul, number

---

¹ DOI : 10.17498/kdeniz.6963

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniv., Fen-Edeb. Fak., Türk Dili ve Edeb. Böl. Atakum/Samsun;

Eposta: bsisman@omu.edu.tr

** OMÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

Giriş

İnanma gereksinimi insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Çevresindeki olayları anlamlandırmaya çalışan insanoğlu, o gizemli yaratıcının veya gücün varlığını ilk önce, göz ile görebildiği tabiat varlıklarının kendisi olarak düşünmüştür. Bunun sonucunda Güneş, Ay, Yıldız, Tabiat vd. hakkında birtakım inançlar ortaya çıkmıştır.

Halk inançları denilen ve toplum tarafından kabul gören kültür öğeleri ya da arkaik inanç kalıntıları, hayatımızın her alanında yer bulmuş ve canlılığını sürdürmeye devam etmiştir. Halk inançları hayatın geçiş dönemleri diye adlandırdığımız; doğum, evlenme, ölüm gibi evrelerde kendine oldukça önemli bir yer bulmuştur. Bunun dışında halk inançları; kurban törenlerinde, tabiatla ilgili inanışlarda, canlı ve cansız varlıklarla ilgili inanışlarda, nazar, uğur, bereket, büyü, yatırlar-türbeler, fal, yağmur duası ve formülistik sayılarla ilgili inanışlarda daha çok karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmadaki temel amaç, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "İnsan Önce Maymun muydu?" romanını esas alarak, yazılı kültür ortamında yer alan kimi halk inançlarını ve bu inançlara yönelik eleştirel bakışı tespit etmektir. Çalışmanın ilk bölümde halk inancı kavramı, roman - halk inancı ilişkisi ve Hüseyin Rahmi'nin halk inançlarına bakışı gibi konulara değinilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise romanın özeti sunulmuş, daha sonra romanda tespit edilen halk inançları ile ilgili bilgiler verilmiş ve bu inançların romandaki bağlamlarından alıntılar yapılmıştır.

Halk İnancı Kavramı

İnanç, sözlük anlamı itibariyle "bir düşünceye, bir konuya bağlı bulunma" "dügümlenip kalma, bir şeye bağlanma, gönülden tasdik ederek inanma" gibi manalara gelir. Daha geniş bir ifade ile inanç, "kişice ya da toplumca, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi" demektir. Halk inançları ise toplum tarafından kabul edilmiş ilahi bir dinin bilinen hükümleri ve öğretileri dışında kalan, fakat halk arasında yaygın bir şekilde yaşayan, itibar gören ve bir sonraki nesle şifahi gelenek yoluyla aktarılan itikatlardır/inanmalardır. (Şişman 2000: 104).

Halk inançları kavramı yerine çoğu zaman halk sufuzmi de kullanılmaktadır. Ayrıca halk inancı kavramının Almanca ve Fransızca karşılıkları olan *superstition* ve *aberglaube* kelimelerinin Türkçeye batıl itikat, batıl inanış, yanlış inanış, boş inanış, hurafe deyimleri ile çevrildiği görülmektedir. Bu deyimler, bir yargı taşıdıkları için, yersiz kullanıldıkları zaman sakıncalı olur. Çünkü bu durum, bilim adamının konusu karşısında tarafsız olması, önyargılardan kaçınması kurallarına aykırı düşer (Boratav 2013: 13).

Ziya Gökalp *Halkiyat* (Folklor) adı verilen sözlü ananeler arasında kalan birtakım akidelere "halk itikatları" adını verir. Eski Türkler, bilhassa kadınlar arasında yaşayan bu halk itikatlarını yazılı bir kitap gibi kabul etmişler, gerçekte mevcut olmayan bu kitaba "Keçe Kitap" adını vermişlerdir. Şimal Türkleri, Kırgız ve Kazaklar ise buna "Kis Kitap" demişlerdir. Gökalp'e göre "Keçe Kitap" ahkâmı birtakım işlerin uğurlu yahut uğursuz addedilmesinden ibarettir. Halkın inanışına göre zümrelerin ve fertlerin gözle görülmeyen perileri vardır. Bu perilerin sevdikleri kişiler uğurlu sevmedikleri kişiler ise uğursuz sayılır. (Filizok 1991: 92) Keçe Kitap'ın diğer bir ismi de "Tandırname"dir (Kaya 1992: 29). Azerbaycan Türklerinde ise bunun karşılığı "halk sınamaları"dır.

Yukarıdaki bilgiden de anlaşılacağı üzere halk inançları kitap gibi yazılı kültüre ait araçlarla aktarılmamaktadır. Sözlü kültür aktarımı yolu ile özünü kaybetmeden ufak tefek değişikliklere uğrayarak günümüze kadar erişmiştir. Ayrıca halk inançlarını, Anadolu insanının tüm faaliyetlerinde görmek mümkündür. Asker uğurlamalarında, düğünlerde,

bayramlarda, doğumlarda, ölümlerde, türkülerde, manilerde, ağıtlarda kısaca her alanda çeşitli halk inancı uygulamalarını görmekteyiz.

İnsanoğlu, iptidai zamandan bugüne kadar doğada anlam veremediği olaylara mistik bir yaklaşım ile yaklaşmış ve her hadiseye görünmeyen varlıkların sebebiyet verdiğini düşünmüştür. Aynı zamanda kişinin kendisinde vuku bulan birtakım değişimler, hastalıklar, sıkıntılar vb. durumlarda da bu yaklaşım biçimini sürdürmüştür. Bu yaklaşımlar sonucunda birtakım inançlar ortaya çıkmıştır. Örneğin şimşeğin çakması sonucunda Tanrı'nın kötülere cezalandırdığı düşünülmüş; Ay ve Güneş tutulmalarında ise kötü iyelerin Ayı ve Güneşi zapt ettiği düşünülerek, havaya ok atılmış ve değişik sesler çıkarılmıştır. Bir köylünün ineği bir yerden yuvarlansa yahut bir insanın bir yerde vücuduna inme inse, orası hemen uğursuz bir yer olarak addedilmiştir.

Türk halk inançlarının çerçevesini çizmek oldukça zordur. Çünkü her konu, her yaşantı birer halk inancı biçimine dönüşmüştür. Örneğin bir esnaf gün içerisinde işi iyi gitmezse sabah ilk gelen müşterinin uğursuz olduğuna inanır. Kesilen tırnağın ateşe veya yere atılmaması gerekir. Çocuklar kırk basmasına uğramasın diye kırklı kadınlar birbiri ile karşılaştırılmaz.

Hayatın her alanında gördüğümüz halk inançları belirli kültürler çerçevesinde oluşmuştur. Kült, yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı ve onlara tapınma anlamına gelmektedir. Bu saygı ve tapınış, duayı, kurbanı, dinsel tören olan belli ritleri gerektirmektedir. Kültlere örnek olarak: “Gök Tanrı kültürü, tabiat kültürü (dağ, ağaç, güneş ve ay, kasırğa, rüzgâr ve yer-su ruhu/kültü, taş ve kaya kültürü), hayvan kültürü, ateş kültürü, kişiöğlü/ruh/arvak (ervah) kültürü, atalar kültürü, ev ruhu/kültü, ocak kültürü, ölüm ve ölümler kültürü, gibi kültürleri sayabiliriz.” (Artun 2013: 117-118) Bu kültürlerin dışında; nazar, büyü/sihir/fal, doğum, evlenme, sünnet, ölüm, saçı/adak/ kurban ile ilgili kültürler de görülmektedir.

Her kültürün kendine özgü halk inançları vardır. Bu inançlar birtakım etkileşim ve ilişkiler sonucunda diğer kültürlerle de geçer. Her toplum, coğrafyasına yakın olan ve etkileşime girdiği toplumların halk inançlarından izler taşır.

Edebiyat-Folklor İlişkisi

Birey, yaşadığı toplumun değerleri ile yetişir. Almış olduğu bu değerleri bireyin yaratmalarında görmek mümkündür. Bu hususta şu konuyu belirtmekte fayda var. Birey yetişmiş olduğu toplumun kültürünün, bir kısmını veya yaratmalarından bir kısmını reddedebilir. Ancak reddettiği konuları eleştiri mahiyetinde de olsa kullanır ve oluşturduğu eserlere bunu konu edinebilir. “Yazar, içinde yaşadığı toplumun değerleriyle, insan gerçeğini bireysel ve toplumsal boyutuyla dile getirmek, seslendikleri kitlelerin kimliğiyle uyusmak zorundadır. Bir kültürde oluşan eserler çağın ve seslendikleri kitlenin kültür anlayışı ve beğenisine göre şekillenir.” (Artun 2006: 228)

Kültürün bir parçası olan edebiyat, olduğu topluma ait özellikler taşır. Edebiyatın hangi türünde olursa olsun yazar toplumundan/kültüründen kopuk değildir. Edebi türlerden biri olan roman da topluma ait birçok izler taşımaktadır. Yazar kahramanlarını mahalleden, köyden, kasabadan, ilçeden, ilden vb. yerleşim alanlarından seçebilir. Yazar aynı zamanda romanın zamanını, mekânını, konusunu da bu bölgelerden seçebilir. Böyle bir durumda yazarın seçmiş olduğu bölgenin, konuşma tarzı, kalıp sözleri, inançları, gelenek ve görenekleri romana yansır. Mehmet Kaplan'a göre edebiyat kültürün aynadaki yansımasıdır ve kültür sahasında ne varsa, onların yansımalarını edebiyatta görmek mümkündür.

Stendhal ise romanı cadde üzerinde gezdirilen bir aynaya benzetir ve çağdaş romancıların genellikle hayatı aksettirmeyi gaye edindiklerini belirtir. (Kaplan1988: 11)

Halk inançları, bir milletin kültürel özellikleri içerisindedir ve -bazı inançlar yavaş yavaş kaybolmaya yüz tutsa da- halkın yaşam alanının içerisinde her an canlılığını sürdürmektedir. Bu bakımdan yazar da canlı olan bu halk inanmalarını romanında kullanabilir. Kullanırken farklı düşünceleri olabilir. Örneğin halk inançları romanlarda, eski ile yeninin kaynaştırılması için ya da “çağ dışı kabul edilerek” halk inançları eleştirisi yapmak için kullanılabilir.

Roman, yaşanmış ya da yaşanabilecek bir olay üzerine kurgulansa da, romanı okuyan kitle roman içinde kendinden bir şeyler görmek ister. Bu açıdan halk kültürünün romanlar içinde kullanılması hem kültürel anlamda farkındalık oluşturur hem de romana zenginlik katar.

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Halk İnançlarına Bakışı

Hüseyin Rahmi, çağdaş roman tarzının öncülerinden biri olarak tarihteki yerini almıştır. Yazın hayatına çok küçük yaşta başlamıştır. Hüseyin Rahmi halk için roman ve hikâye yazarken bir yandan da Natüralizme uzanan bir çizgide realist ve rasyonalist bir anlayışın da temsilcisidir. Hüseyin Rahmi tam bir natüralist değildir. Çünkü o arada, konu edindiği ve çoğu normal dışı sayılabilecek tarzdaki tipleri, ironik bir dille tahlile ve natüralistlerden ayrı olarak bir de tenkite tâbi tutmuştur. (Göçgün 1990: Önsöz)

Mehmet Kaplan’a göre; Hüseyin Rahmi yazmış olduğu pek çok romanda Türkiye’nin yüz elli-iki yüz yıldan beri geçirdiği kültür ve medeniyet buhranı ile ilgili alafangalık, inanç, ahlak ve geçim sıkıntısı arasında çatışma, aşk ve evlilikte anlaşmazlık, sosyal sefalet, eski ahlak kaidelerine, örf ve âdetlere isyan konularını ele almıştır. Yine Kaplan’a göre; Hüseyin Rahmi birçok romanını, bilhassa batıl inanç konusunu ele alan eserlerini “esrar romanları” şeklinde yazmıştır. Bunlarda çözülmesi lazım gelen bir sır vardır. Bu sır menfaat veya başka sebepler dolayısıyla safdil insanların batıl inançlarından faydalanmak isteyenlerin oynadıkları oyundan ibarettir. (Kaplan 2009: 400)

Hüseyin Rahmi, hikâyelerinde ve romanlarında yer alan çeşitli sosyal ve kültürel seviyedeki kahramanları ile Türk toplumunu aydınlatmak, bilgili kılmak yolunda düşünceye ve kültür konusuna büyük ağırlık vermiştir (Göçgün 1990: VII). Bu sebeple halk inanmalarına eleştirel ve akılcı yoldan yaklaşmıştır. Halk her şeyin sebebini peri, cin, sihir ve büyüde ararken Hüseyin Rahmi bu olayları bilim-akıl-gerçeklik üçgeninde açıklamaya çalışır.

Hüseyin Rahmi’nin eserlerinde dikkate değer oranda halk kültürü unsurları da mevcuttur. Daha çok halk inanmalarına değinen yazar, “Henüz 4-5 yaşlarında iken, evlerine gelen komşu kadınlardan ve bilhassa bunlar arasındaki Pembe Hanım adındaki birisinden dinlediği masal ve hikâyelerle, çocuk yaşından itibaren tanışmış ve bu yönde bir ilgisi ortaya çıkmıştır. Hüseyin Rahmi Pembe Hanım’dan birçok Gulyabani, Çarşamba karısı, dev, cadı, cin hikâyeleri dinlemiştir.” (Göçgün 1990: 11). Eserlerindeki halk inançlarının kaynağını çocukluk çağında oluşturan Hüseyin Rahmi, daha sonra bunları ustalıklı kullanmıştır. Hüseyin Rahmi’nin küçük yaştan itibaren annesinin ve teyzesinin yanında kalabalık bir ortamda, kadınlarla iç içe yaşaması, onun halk kültürüne ve halk inançlarına bu kadar hâkim olmasında önemli bir etkidir.

Hüseyin Rahmi, Pozitivist bir yaklaşımla olaylara bakarak; sebebini bilmediği hâlde anneden-babadan veya dededen görerek, sorgulamadan inanılan halk inançlarının, halkın aklını körelttiğini düşünür. Halk inanmalarına inanan kişileri sorgularken bir yandan da

halk inanmalarını sorgular ve eserinin sonunda veya muhtelif yerlerinde pozitivist yöntemle, halkın inandığı cin, peri, gulyabani gibi olağanüstü durumları açıklığa kavuşturmaya çalışır. Aynı zamanda halkın inancını sömürü hâline getiren menfaatperest insanları da eleştirerek insanların olaylara biraz da pozitivist bakmalarını sağlama gayreti içerisinde.

Mehmet Kaplan da, Hüseyin Rahmi'nin romanlarındaki şahısları tespit ederken “bâtıl inançlara göre hareket edenler ve onları çeşitli maksatlarla istismara çalışan tipler” şeklinde bir madde oluşturur (2009: 403) .

Bu konu ile ilgili düşüncelerini Hüseyin Rahmi, roman içerisinde, kahramanın ağzından şöyle dile getirir: “Ali Şeref’in ağzından şu sözleri duymaktayız: -Baba, insanıyet ne çekiyorsa halkın inandığı boş, gülünç, muzır itikatlar yüzünden çekiyor.” (s.116).

Romanın Özeti

Bir filozof olan Mualla Lahuti Efendi, “İnsanlar Önce Maymun muydu?” adlı bir kitap yazar. Bu kitap ile bütün dikkatleri ve eleştiri oklarını üzerine çeken Mualla Efendi'ye ilk tepki Enis Buhari Efendi isimli bir kişiden gelir. Enis Buhari ile Mualla Efendi birgün yayınevinde karşı karşıya gelirler ve hararetle bir tartışma başlar. Bu tartışmadan yenik çıkan Enis Buhari, Hayrullah Efendi adlı bir yazarla birlik olur. Mualla Efendi'nin fikrini savunan kişilerin de işin içine girmesi ile tartışma zemini oldukça genişler.

Mualla Efendi'nin, doğumlarının sırasına göre Arapça adlar koyduğu Vahid, İsneyn, Selase isimli iki oğlu ve bir kızı vardır. Vahid, komşuları manifaturacı Hurşit Efendi'nin kızı Lemiye'ye, İsneyn de emekli İzzet Bey'in torunu Güzide'ye âşıktır. Evdeki besleme kız Rabia ise gizliden gizliye İsneyn'e gönül vermiştir. Vahid'in yakın arkadaşı Ali Şeref de Filozof'un biricik kızı Selase'ye âşıktır.

Bir müddet sonra Lemiye ile Güzide arkasından da Ali Şeref evlerinden kaçarlar, kimseye belli etmeden Mualla'nın evine sığınır. Bu âşıkları birbirine nikâhlayan Filozof, evli gençleri evinde gizlice barındırmaya başlar. Bu olaylardan sonra ortalıkta dedikodular başlar ve sürekli Filozof'un evine baskınlar yapılır, ancak görevliler her seferinde evde kimseyi bulamayarak elleri boş dönerler. Bu olaylar üzerine Mualla Efendi'nin bir efsuncu olduğunu ve sihirle kızları sakladığını düşünen tüm mahalleli artık Mualla Efendi'ye efsuncu gözü ile bakmaya başlamış ve birçok şehir efsanesi oluşturmuşlardır.

Filozof, gazete okurken bir ilana rastlar. Bu ilanda üç yaşında, çok zeki, eğitilmiş, sevimli bir Hint maymunu satılık olduğu yazılıdır. Bu ilan üzerine harekete geçen Filozof maymunu satın almak için ilandaki adrese gider ve maymunu satın alır. Ancak bu maymun Mualla Efendi için bir neşe kaynağı iken mahalleli için bir zulme dönüşür. Çünkü maymun bütün mahallenin evlerinin çatılarına çıkar ve kiremitleri kırar, kapıları açık olan evlere girer, evleri darmadağın eder. Bu olaylar üzerine maymun avcısı Tahir Bey tarafından öldürülür.

Mualla Efendi'ye “Türk Felsefe Kültürü” derneğinden bir mektup gelir ve derneğin haysiyetini kurtarması istenir. Filozof'un çocukları böyle bir dernek olmadığı yönünde ikazda bulunurlar. Ancak bunlara aldırış etmeyen Filozof mektupta yazan tarihte verilen adrese gider. Filozof o gün kaçırılarak bir eve götürülür. Şadi Bey isminde bir zat Mualla Efendi'yi kaçirtmıştır. Amacı ise bakırı altına çevirtmektir. Mualla Efendi belki bir şekilde 'dışarıya haber gönderebilir miyim' düşüncesiyle birtakım malzemeler ister ve bu malzemelerin sadece bir eczanede olduğunu söyleyerek bir arkadaşının eczanesine gönderir adamları. Yazmış olduğu malzeme listesine Fransızca zor durumda olduğunu ve evin adresini yazar. Sonunda çocukları izini bulur ve Filozof Mualla'yı kurtarırlar.

Rabia, İsneyn'ne duyduğu karşılıksız aşk yüzünden bütün olan bitenleri haber vermek için İzzet Bey'in evine gider ve kızlarının Mualla Efendi'nin evinde olduğunu haber verir. Filozof Mualla'nın evine giden kızların aileleri bütün olan bitenleri dinlerler ve olayı tatlıya bağlarlar.

Romanda Tespit Edilen Halk İnançları

Cin/Peri/Şeytan ile İlgili Halk İnançları

Cinler ve diğer varlıklar insanın göremediği varlıklardır. Müslümanlar bu inanın İslamiyet'le birlikte ortaya çıktığını ve Kur'an referanslı bir inanış olduğunu ifade etseler de bu doğru değildir. Çünkü İslam öncesi Arap topluluklarında da cinlere inanış vardı. Cinler sadece Kur'an'da geçmez. Aynı zamanda hadislerde de yer alır. Bir hadiste cinlerin üç sınıfa/kategoriye ayrıldıkları ifade edilmekte olup birinci kategoride yer alan cinler yılan, akrep ve böcek; ikinci kategoride yer alan cinler rüzgâr; üçüncü kategoride yer alan cinler ise insan şeklinde tanımlanmıştır (Güngör - Köylü 2014: 59).

Geleneksel Türk Din ve inanışlarında cinle ilgili hususlar yoktur. Cin inanışı Sami kültürle ilişkilidir ve bize de Müslümanlık yolu ile geçmiş olup Türkler Müslüman olduktan sonra tanımlayamadıkları bütün ruhları, cin olarak isimlendirmişlerdir. Bu nedenle cinlerin özel bir adı yoktur. Türklerin cin inancına yabancı olmaları, Arapça cin kelimesinin Farsça karşılığı olan periyi ayrı bir varlık olarak düşüncelerine yol açmış, cinlerin dişilerine peri; erkeklerine de cin adını vermişlerdir (Güngör - Köylü 2014: 60).

Cinlerden birçok korunma yöntemi vardır. Bunların başında Kur'an'dan ayetler okumak veyahut ayetleri üzerinde taşımak gelir. Eski Türk inançlarında kara iyeleri memnun etme düşüncesi İslami alana geçildiğinde kara iyeler yerini cin/peri gibi kavramlara bırakmıştır. Bu sebeple kara iyeleri memnun etmek için uygulanan kimi uygulamalar cinlerin/perilerin alanına aktarılmıştır.

Anadolu'da cinlerle ilgili birçok inanç vardır. Bunlar içerisinde belki de hepimizin duyduğu evlilik hikâyeleri, perilerin sudan geçememeleri, peri ve cinlerin mekânlarının daha çok ağaç altları ve harabe yerler oluşu, cinlerin insanlara güzel bir kadın veya erkek olarak gözükmeleri, hayvanlar donunda gözükmeleri gibi inançlar mevcuttur. Cinlerin dişi ve erkekleri vardır. Ayrıca İslam'a göre kâfir ve Müslüman cinler de mevcuttur. Periler çoğu zaman kadın olarak tasvir edilmiştir ve çok güzel olan kızlara peri kızı benzetmesi yapılmıştır.

Günümüz iletişim araçlarında yer alan haberlerden öğrendiğimize göre cinlerle insanlar arasında bir evliliğin mümkün olup olmadığı, bu tür bir evliliğin İslami açıdan hükmünün ne olduğu hakkında birçok soru sorulmuş, bu sorulara cevaplar aranmıştır. Bu sorular günümüzde de devam etmekte, hemen her gün bu tür sorunlar medyada tartışılmaktadır. İslam adına fetva veren kimseler Cin Suresi'nin 16. ayeti ile Rum Suresi'nin 21. ayetini delil göstererek cinlerle evlenmenin hem mümkün hem de caiz olmadığı görüşüne varmışlardır. (Güngör - Köylü 2014: 70)

Cinlerin oturdukları veya toplaşıp eğlenmek için uğradıkları yerler, değirmenler, hamamlar, terk edilmiş tekin olmayan evler (özellikle büyük ve eski konaklar), ören yerleri, mezarlıklar, hanlar, köy odaları, büyük ağaçların altı imiş (Boratav 2013: 88). Bu gibi yerlere *uğrak yerler* denir. Bu uğrak yerlerden geçerken özellikle gece "destur" denilmesi, besmele çekilmesi gerekir. Bu gibi yerlerde cinleri kızdıran ve cinleri görmeye başlayan kişiler cine uğramış veyahut uğrak yere uğramış gibi kavramlarla adlandırılır. Kimi zamanda cin çarpması, peri çarpması gibi adlandırmaları da görmekteyiz.

Romanda geçen şeytan ifadesi ile hem gerçek anlamda şeytanın hem de cinlerin kastedildiğini düşünüyoruz. Burada da bunlardan kurtulmak adına uygulamalar görülmektedir. Hem şeytan/cin hem de bunlardan kurtulma ile ilgili ifadelere/inançlara aşağıda değinilmiştir:

"Şeytan defetmek için bildikleri duaları gürül gürül tecvit üzere okumaya başladılar. Fakat ne dehşettir ki kolları arkalarından çözülmüyor, şeytani ısıklar kesilmiyordu. Nihayet şeytan ıslığı kesti. İnce flüt sesiyle, keskin nağmeli bir hitabeye başladı. (s. 55)"

Burada önemle belirtmek istediğimiz inançlardan biri şeytanların ısıklık çaldıkları ve ısıklık çalındığında şeytanların çağrıldığı inancıdır. Küçükken, anne ve babalarımız akşamları ısıklık çalmanın şeytanları çağırarak anlamına geldiğini söyler ve bu konuda bizlere uyarıda bulunurlardı.

"Yer tanrısı benim. Göklerin Allah'ıyla sınırlarımı ayırdım. Hocalar bundan sonra bana tapacaksınız. İnsanların üzerinde Allah'tan ziyade nüfuza malik ben şeytana... (s.56)"

Bu noktada şunu belirtmek isteriz. İslam inancında yerin ve göğün her bir şeyin sahibi yüce Allah'tır. Ancak burada yer tanrısı olarak tanıtılan şeytan, eski Türk inançlarında yer-su iyeleri ile alakalıdır. Yerde Erlik vardır. Bu her türlü kötülüğün sahibidir. Bu inancın iyeler inancı ile ilintili olduğunu düşündüğümüz için bunu iyeler inancı başlığı altında ele alacağız.

Uğramak tabirini bu romanda da görmekteyiz. Kahramanlar başlarına gelen olayı "şeytana uğradık" diye anlatmaktadırlar. (s.60)

Don değiştirme inancını burada da görmekteyiz. Filozof'un istediği zaman şeytan, istediği zaman insan kılığına girdiğine inanılmaktadır:

"Herkes şimdi filozofun insani ve şeytani iki hüviyeti olduğuna ve istediği vakit birinden çıkıp diğerine girebildiğine inanmaya başladı. Biçarenin şimdi maymunluk soysuzluğuna bir de şeytanlık habaseti ilan edildi. ... Ayol duydunuz mu? Meğerse herif istediği zaman insan istediği zaman şeytan olurmuş... Rabbim şerrinden saklasın. Geceleri üç Ayetelkursü bir Elham okuyup da o tarafa üflemedikçe yatmıyorum. (s.67-68)"

Anadolu'da birçok olayın müsebbibi olarak doğaüstü varlıklar görülür. Hatta buna dair birçok anlatı da vardır. Bu anlatıların ortak özelliği olarak, arkadan itilme, hiçbir şey anlamadan düşme, sebepsiz çıkan yangınlar, eşyaların yer değiştirmesi vb. inançları görmekteyiz. Buna dair romandaki şu satırlar oldukça ilgi çekicidir:

"Geçenlerde ihtiyar Sabire Hanım su çekerken ip kopmuş kovayı kuyuya düşürmüştü. Çengeli getirmiş, kovayı çıkarmaya uğraşırken haydi tepesi aşağı kuyuya gitmiş. Bereket versin ki bu kazayı pencereden komşu Hasan Efendi görmüş. Hemencecik konu komşu üşüşmüşler. Zavallıyı sırlıklam dışarıya çıkarmışlar. Taşlara çarpmadan tepesi aşağı suya düştüğü için rabbim saklamış da hatunun bir tarafına bir şey olmamış. Sabire Hanım nasıl oldu da düştün, diye sormuşlar. Şu cevabı vermiş: Sanki birisi beni arkadan kuyuya itti.

Hay işte bu şeytan heriften başka onu kim itecek!

Hatice Hanım'ın raftaki billur antika kâsesi durup dururken el dokunmadan yere düşmüş, yüz parça olmuş.

Doğramacının oğulcuğu altı yaşında Sadık'ın on basamak merdivenden yuvarlanıp da bacağı kırılmadı mı?

Köse muhtarın büyük kardeşi Süleyman'ın birdenbire dili tutulmadı mı? Okutmak için nefesi keskin meşhur bir hoca çağırıldılar. Bu, neuzibillah şeytan işidir. Zavallı adam üzerlerine uğramış. Dilini açmak için çok uğraşmak lazımdır, demedi miydi?

...

Daha neler de neler! Fırtınada göçen harap evi yıkan da oydu. Doğururken ölen kadının katili de gene o. (s.68-69)"

Bu sayfalarda anlatılan olayların birebir benzerleri Anadolu'nun pek çok yöresinde de anlatılmaktadır. Burada dikkat çekmek istediğimiz husus doğum yaparken ölen kadının ölümüne sebep olarak şeytan kılığına da girebilen Filozof'un gösterilmesidir. Eski Türk inançlarında doğum yapan kadına alkarısı musallat olur inancı mevcuttur. Bu inanç hâlâ devam etmektedir. Kara iyelerden biri olan alkarısı anneyi boğar çocuğun ise ciğerlerini alarak yermiş. Alkarısı kötü iyelerden biridir:

"... Bu menfur ailenin şeytan olduğunu iki hoca, iki mübarek adam karakollarda ispat etmedi mi? Bedbaht kız şeytanlara karıştı. Onu kendi nahiyelerinde aldılar, götürdüler. Onlar isterlerse gözlere görünürler, isterlerse görünmezler. Kızı da kendileri gibi yaptılar. (s.88)"

Gizli üfürükçü hocalar da remil attıktan, istihareye yattıktan sonra şu cevherleri yumurtluyorlardı:

"Kızınız ayın son terbiinde bir gece kuyu başından geçerek bir çardak altında oturmuş... Uyuyakalmış. Uğramış. Musallat olan genç bir peri... Onun teshirinden kurtarmadan kızınızı evlendiremezsiniz. (s.92)

Ne demek istiyorsun komşum?

Ne demek isteyeceğim. Perinin biri kızcağıza âşık oldu, kaptı götürdü.

Böyle şey eski masallarda olur. Şimdilerde akla gelir mi?

Akla gelmeyen bazen başa geliyor işte... (s.111)"

Cinlerden korunma yolları ile de inançların geçtiği bölümleri şu şekilde sıralayabiliriz:

"Cinlere ancak hüddamla karşı gelinir. Nefesleri keskin, zorlu birkaç hoca bulmalı... Basmalı evradı, basmalı esmayı, basmalı tütsüyü. Filozof ailesi şeytansa, şerlerinden Rabbime sığındık. İblislerin elbette onlardan daha kuvvetlileri vardır. Pundunu bulmalı, onları yenmeli. (s. 99-100)

... Şeyhe gidelim. Ne olur olmaz, biz de tütsülenelim. Şerlerinden korkulur. (s. 101)"

Büyü/Efsun/Fal ile İlgili Halk İnançları

Büyü, olumsuz bir durumu olumluya çevirmek istenirken veya da olumlu bir durumu olumsuz duruma çevirmek istenirken başvuru uygulamalardan biridir. Büyü, canlı ve cansız varlıkların var olan madde yasalarını etkileyerek ortaya çıkar.

Bu inançların izlerini ilkel dönemlere kadar götürebiliriz. Eski Türk inançlarında özellikle bu işleri şamanlar/kamlar yapmışlardır. Kayıp eşyayı bulmada, hastaları iyileştirmede büyü, fal, efsun gibi yöntemlere başvurmuşlardır.

Büyünün çabası çocuğa, mala-mülke, iyi ürün almaya, zararlı etkileri uzaklaştırmaya, insanlara iyilik ya da kötülük etmeye, yani dünyasal şeylere yöneliktir (Örnek 2014: 129).

Büyülerin iki çeşidi vardır. Bunlar olumlu ve kötü büyüler. Bu konuda Boratav şunları söylemekte:

Olumlu büyülerde amaç işlemin sonunda büyü yapanın da ondan etkilenenin de hayrına bir sonuç elde etmektir. Kötü büyülerin bir bölümü, büyücünün, kendisine başvuranın kötü niyetini bile bile yaptığı büyülerdir. Halk arasında bu türlü büyüler yapanlar hoş karşılanmaz. Bunlardan büyücü (uzman) aracılığı ile yapılanlar olmakla beraber, çoğu kötülüğe niyetli kişilerin kendi başlarına uygulayabilecekleri işlemlerdir; reçeteleri ya kulaktan kulağa öğrenilen ya da bu işler için düzenlenmiş kitaplarda bulunan şeylerdir. (Boratav 2013: 122-123)

Efsun veya afsun kelimesi üfürük ile aynı anlamdadır. Hasta olan kişi efsunlanarak sağlığına kavuşacağına inanır. Bu da büyülerden korunmada bir yöntemdir. Efsunlama işini bazen ocaklılar da yapabilir.

Fal ise gelecekte haber alma, kayıp bir eşyayı bulma, belli başlı durumlar için çıkarımda bulunma gibi durumlarda en sık başvurulan yöntemlerden biridir. İslamiyet'te fal yasaklanan uygulamalardan biridir. Ancak buna rağmen insan merakını giderebilmek adına değişik yöntemlerde fallara başvurabilmektedir. Falın birçok çeşidi vardır. Bunlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz. Suya bakılarak bakılan fal, kurşun dökülerek bakılan fal, ateşe bakılarak çıkarımda bulunulan fal; kahveye, çaya, iskambil kâğıtlarına, baklaya, ele bakılarak vb. biçimde gerçekleşen fal türleri vardır.

Bu bilgiler doğrultusunda romanda geçen büyü, fal efsun gibi inançlar şunlardır:

Kaybolan bir eşyayı bulmak için Hüddamlı'ya gidilir. Hüddamlı, cinleri kendi hizmetinde kullanan kişilere denilir.

"... Bu menfur ailenin şeytan olduğunu iki hoca, iki mübarek adam karakollarda ispat etmedi mi? Bedbaht kız şeytanlara karıştı. Onu kendi nahiyelerinde aldılar, götürdüler. Onlar isterlerse gözle görünürler, isterlerse görünmezler. Kızı da kendileri gibi yaptılar. Lemiye'yi artık polis, jandarma bulamaz. O, olsa olsa hüddam kuvvetiyle keşfolabilir. Kim bilir şimdi Kafdağı'nın arkasında mıdır? Göğün kaçınıcı katındadır... Nefesleri kuvvetli hocalar bulmalı. Efsun okutmalı... (s.88)"

"Cinlere ancak hüddamla karşı gelinir. Nefesleri keskin, zorlu birkaç hoca bulmalı... Basmalı evradı, basmalı esmayı, basmalı tütsüyü. (s.99-10)"

Burada hem cinlerden korunmak için uygulanan yöntemleri görürken bir yandan da cinlerden korunmak için hocaların yapmış oldukları büyü işlemlerini görmekteyiz.

Kayıp eşyayı bulmak için hocaya, şeyhe gitme halkımızda oldukça rağbet görülen uygulamalardan biridir. Romanda kızları kaybolan aileler şeyhe giderek kayıp kızlarının yerlerini öğrenmek isterler:

"... Şeyh Hamza'yı neye ihmal ettik, bilmiyorum. Şeyh Hazretleri derindir². Okyanuslardan daha kulaç kulaç derindir. Postuna oturup da esma çekti mi, ev temelinden zıngır zıngır titrer. Cinlerin en azılısını huzura getirir. İstedigini emreder. (s. 100)"

"Kayıp kızları bulmaya çalışan şeyh murakabeye varır. Evliyaların sultanı olarak anılan Abdülkadir Geylani'den destur alır. Tütsü tütürür. Ve şeytanlarla konuşmaya başlar. Büyü yaparken veya kayıp bir şeyi bulurken uygulanan bu yöntemlerin için su önemli bir faktördür. Çünkü su aracılığı ile kayıp olan kişiler gösterilecektir.

² Halk arasında derin hoca tabiri vardır. Bu tabir yapılması zor olan veya başarılması zor olan işleri okumakla, muska yazmakla, cinleri çağırarak, büyü ile halleden hocalara denir.

Şeyh celallendi. Köpürdü, şeytana çıktıkça çıktı, Melunlar nedir bu azgınlığınız! Sizi zincire vurdurur, Kaf Dağı'nın arkasına çekerim. Şimdi, hemen bana bir kâse suda olanı biteni göstereceksiniz dedi.

Hürmüz Hanım büyük bir bakır tepsi içinde su dolu bir kâse getirdi. Şeyhin önüne koydu. Şeyh, iri taneli teşbihini çekerek okuyup okuyup suya üflemeğe başladı. (s.106)"

"Kâsenin suyuna göz dikerek, "Vah... Vah... Vah... Medine'de Rubat odasında aç kalmış üç dul var. Önce bunların imdatlarına yetişelim. Şu tepsinin içine beş lira koyunuz. (s.107)"

Efsun bozmak için uygulananlar ise şöyle tasvir edilmiştir:

" Biz abdestliyiz. Tütsülüyüz. Üzerimizde Enam-ı Şerif var. Bu cin tutmuş evin köşe bucağını nefesleyerek efsunları bozmak istiyoruz. (s. 123)"

Kayıp bulmada uygulanan yöntemler ise şöyle tasvir ediliyor:

"Bu sözüm şaka ama onları bulmak için pek ciddi bir teşebbüs var... Şeyh Hamza ile ulemadan diğer iki zat mutlak kızları bulacaklarına dair bu matemli ailelere söz vermişler..."

Osman Efendi: "Ne vasıta ile?"

Tayfur: "Kurbanlar kesilecekmiş... Kayıp kızların yatak odalarında Esmâ'ül- hüсна çekilecekmiş... Daha birtakım dualar, efsunlar, ahtepetalar..." (s. 130)

"Evrat kuvvetiyle bir cismin gayr-i cismaniyete yani şeffaflığa döndürülmesi Ali Tavsi'nin Haşiyetülkeşşaf'ında mesturdur. Filozof ne kadar şeytani tabiat olursa olsun o bir nefestir. Biz ki rahmani tabiat ve üç nefesiz, elbette bir galebemiz muhakkaktır. Lekesiz iki beyaz kurban keseceğiz. Kızların yattıkları odalarda evrat çekeceğiz. Kaside-i Bürde ve Selaten tuncina okuyacağız... Bu suretle kızları gayr-i cismaniyetten cismaniyete avdet ettireceğiz. (s.132)"

Burada önemli olan uygulamalardan biri beyaz bir kurban sunmaktır. Büyü yaparken kara rengin olumsuz özelliği sebebi ile bazı kara renkteki hayvanlar ve bu hayvanlardan elde edilen ürünler kullanılmaktadır. Örneğin karatavuğun yumurtası kullanılarak yapılan bir büyüün varlığını iştmiştik. Burada ise büyü bozmak için beyaz renk kullanılmaktadır. Beyaz olmasındaki sebep lekесiz olmasıdır.

Eski Türk inançlarında kara iyelere sakat, hastalıklı, hayvanların kurban olarak sunulduğunu biliyoruz. Yardımcı ve koruyucu iyelere ise sağlam, özenle bakılmış hayvanlar kurban olarak sunulurdu. Bu açıdan baktığımızda büyüün bozulması için lekесiz beyaz bir kurban sunulmaktadır. Bunun temelinde doğrudan eski Türk inançlarında uygulanan bu sistemin varlığını görmekteyiz.

Formulistik Sayılarla İlgili Halk İnançları

Her kültür dairesinde sayıların özel bir yeri vardır. Sayıların özel olmalarında dinlerin de büyük etkisi söz konusudur. İnsanlar birtakım olayları sembollerle ifade etmişlerdir. Bu sembollerden biri de sayılar olmuştur. Örneğin bir İslami inanç dairesinde vahdet yani teklik Allah'ı temsil eder. Kırk olgunluğu sembolize eder.

Bizim kültürümüzde yer alan sayıların hem İslami özelliği hem de Şamanist özelliği vardır. Örneğin üç sayısı Şamanizm'de semanın üç kat olarak tasavvur edilmesinden dolayı önemlidir. Ayrıca Türk mitolojisinde ilahlar; Gök Tanrı, Yer Sular ve Yağız yer olmak üzere üçe ayrılır (Artun 2013: 379).

Sayılarla ilgili birçok halk inancı oluşmuştur. Belki de bundan sonra oluşmaya devam edecektir. Sayılara yüklenen sembolik ifadeler, birer kültür taşıyıcılarıdır.

Romanda geçen sayılarla ilgili inançlar şu biçimdedir:

Enis Buhari, Ruşen Zamir'in kulağına usulcacık fısıldıyor:

- Cebine kaç taş doldurdun?"
- Yedi..."
- Pek az..."
- Ya seninki?"
- Kırk bir..?
- Merak etme benim ihtiyat cebimde de sayısız var..?
- Bak ben onu akıl edemedim..?
- Yedi, tek adetlerin mübareği olduğu için onları sağ cebime sayı ile koydum..?
- Ben kırk biri tüketirsem bana senin sayısızlarından verir misin? (s.53)

Şimdi bu noktada dikkati çekmek istediğimiz birkaç husus var. Yedi sayısı tek sayıların kutsallarından sayılmaktadır. Sayıya bir mübareklik atfedilerek İslami bir biçim kazandırılmaktadır. Çünkü hac ibadetinde şeytan taşlamaya gidildiğinde ilk gün şeytana yedi tane taş atılır. Romanda da bu kişiler şeytan olduğuna inandıkları kişiyi taşlamaya gitmektedirler. Ayrıca sağ tarafın da mübarek olduğunu buradan çıkarabiliriz. Sağ ve sol ile ilgili inançlar da oldukça fazladır. Bunların birçoğu dini içerikten gelmektedir. Çünkü sol tarafta kötülükleri yazan melek vardır. Kötülüklerin soldan geldiği de bir inanıştır. Örneğin, "Yatağın solundan mı kalktın?" gibi deyimler halk arasında sık sık kullanılır. Bu sebeple sağ taraf kutlu ve mübarek sayılır. Yemek sağ elle yenilir, dükkâna girerken sağ adım ile girilir, yeni gelin eve girerken sağ ayakla girer vb. uygulamalarda sağ ve sol ile ilgili inançları görmekteyiz.³

Gök Tanrı Kültü ile İlgili Halk İnançları

Yaratıcı her zaman ulaşılmaz bir mekânda tasavvur edilmiştir. Eski Türkler Tanrı'nın gökte olduğuna inanmışlar ve bu sebeple hep yüksek mekânlarda ritüellerini gerçekleştirmişler. Tanrı'nın gökte tasavvur edilmesinin izleri günümüzde hâlâ devam etmektedir. Özellikle yağmur duası edilirken en yüksek dağın tepesine çıkma (bazı bölgelerde), kimi türbelerin yatırların, ziyaretlerin dağların tepelerinde olmaları gibi izler, bu inancın kalıntıları olarak kabul edilebilir.

"Mütalaaları esnasında bazen cezbelenir. İnanmadığı Allah'ı arar gibi müstehzi gözlerini göğe diker. Şikâyet makamında ellerini havaya uzatarak der ki: ..." (s.36)

Burada gördüğümüz gibi ellerin havaya kaldırılması ve gözlerin göğe dikilmesi Tanrı'nın gökyüzünde olduğuna inanmaktan ileri gelen hareketlerdir.

Kişioğluyla İlgili Halk İnançları

Kişioğlu'ndan kasıt insandır. Kişioğlu Tanrı tarafından yaratılmıştır ve güç ile talihin onun tarafından verildiği inancı vardır (Kalafat 2006: 95). İnsanın ruh ve bedenden teşkil

³ Oğuz Kağan'ın ölümüne yakın topladığı büyük kurultayda gerçekleştirdiği sembolik törende sağ tarafa kırk kulaç direk diktirdiğini, direğin üstüne bir altın tavuk koyduğunu, altına bir ak koyun bağladığını; sol tarafa da yine kırk kulaç direk diktirdiğini, üstüne bir gümüş tavuk koyduğunu, dibine bir kara koyun bağladığını; sağ tarafına büyük oğullarını, sol tarafına küçük oğullarını oturttüğünü biliyoruz. Burada, sağ yöne daha fazla değer verildiği görülmektedir. Bunun elbette sembolik bir anlamı olmalıdır. (Ergin 1988: 24-25)

olduğu inancı, onun aynı zamanda iye gibi bir bedene, bir dona girdiği inancını da beraberinde getirmektedir. Bu iye, bazen şeytana uyar ve kara iyelerin buyruğuna girer. Bu durumda her türlü kötülüğü yapar. Kişi, kimi zaman tınının Erlik tarafından buyruk altına alındığını fark etmez; kimi zaman fark eder. Göz dokunması, göz değmesi, uğur ve uğursuzluk gibi inançların kaynağında bu kişioğlu mevcuttur. (Kalafat, 2006: 96)

Kişioğlu ile ilgili inançların başında nazar, uğur, uğursuzluk, bereket gibi inanmalar gelir. Romanda buna dair bilgiler ve inanmalar şöyle ifade edilmektedir:

"Mahallede bir kaza, müessif bir hadise vukua gelse hep onun şerrinden, meymenetsizliğinden bilinir. (s.37)"

Burada kişinin uğursuzluğundan bahsedilmektedir.

"Öyle söylüyorsunuz ama siz de daima zemmettiğiniz uğursuz beşerden bir fert değil misiniz?"

Filozof gülerek:

- Şüphe yok... Şüphe yok. Kendimi istisna etmiyorum. Ben de o uğursuzlardan biriyim, belki de mahallenin en uğursuzuyum..." (s. 203)

Romanda nikâhsız doğan çocukların uğursuz sayıldıklarına dair bir inanç tespit edilmiştir. Nikâh iki birey arasında gönül razılığı ile ahitleşme törenidir. Zinayı engellemek için aile kurumunu sağlamlaştırmak için uygulanan yöntemlerden biridir.

"... Binaenaleyh şeri veya kanuni, resmen bağlantısız doğmuş çocuklara uğursuzluk, piçlik isnadı ne kadar abes bir düşünceden geldiğini mazinin bu nikâhsızları bize ispat edemezler mi? o devirde mubah olan şey zamanımızda neden uğursuzlaşıyor?" (s. 335).

Hastalıklarla İlgili Halk İnançları

Hastalıkların sebebini merak eden insanoğlu çok eski çağlardan beri hastalıkların sebeplerini adlandırmaya çalışmıştır. Kimi zaman bu hastalıkların tedavi yöntemini ve hastalığa neden olan durumu bulmuşken kimi hastalıklara doğaüstü güçlerin sebebiyet verdiklerine inanmıştır. Zamanla bu bilgiler birikerek deneme yanılma yolu ile test edilerek halk hekimliği kavramı karşımıza çıkmıştır.

Boratav'a göre; Halkın, olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanıma ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne halk hekimliği denir (2013: 139).

Hastalıkları sağaltmada birçok yöntem uygulanmaktadır. Bunların başında büyü yaptırmak, ocaklılara gitmek, muskalar yazdırmak, birtakım otlardan karışımlar gelir. Bazı hastalıkların sebebini doğaüstü varlıkların olduğuna inanıldığı için daha çok bu hastalıklarda büyü, efsun, muska, ocaklılar, etkin rol oynamıştır.

Kronik bronşit hastalarına halk *yelpikli* derdi. Eski Türkçede "yel", cin anlamındadır. Yelpikli de içine cin girmiş kimse demektir. Bugün hala köylerimizde yel ipliği bağlatma, "Sağıma soluma yel giriyor." şeklindeki anlatım ve şikâyetler bu yel/cin anlayışı ile ilgilidir. Cinlerin zararlarından korunmak için ise ya Kur'an'dan bir ayet, ya da bir sure okumak veyahut bunlardan nüsha/muska yaparak vücuda takmak gerekir (Güngör - Köylü 2014: 60-61).

Anadolu'da yel ocağı, sarılık ocağı, uçuk ocağı, efsun ocağı, sıtma ocağı vb. ocaklar mevcuttur.

Romanda hastalıklarla ilgili halk inançlarına ve bunlardan kurtulmak için uygulanan yöntemlere şu şekilde değinilmiştir:

“Hacı Veli'nin beline girdi. Adamcağız ağrıya dayanamıyordu. Hekimler romatizma dediler. Hocalar, bu şeytani kulunçtur. Erkekli dişili olur. İnsanın vücudunda doğurdukça doğurur, hakikatini söylediler...” (s.69).

Hastalıktan kurtulmak için uygulanan şu yöntem ise bir hayli ilgi çekicidir:

"Bir sabah filozof, komşuları fırıncı İsmail'in evi önünden geçerken alt kat penceresinden uzanan buruşuk bir el, üç defa kefareti budur diye adamcağızın başına üç taş fırlattı. İyi nişan alınmadığı için filozofa bir zarar gelmedi. Fakat ne kefaretiyle bu taşlar atılmıştı? Yapılan tahkikattan şu anlaşıldı: Fırıncının kaynanası Ayşe Hanım'ı sitma tutuyormuş. Bu hastalığın şeytandan geldiği söylenerek böyle üçtaşla def olunabileceği tavsiye edilmiş. (s.69)"

Ruh/Atalar Ruhu ile İlgili Halk İnançları

Türklerde atalara veya ölen kişilere büyük saygı vardır. Bu saygının neticesinde de bununla ilgili bir dizi halk inancı ortaya çıkmıştır. Özellikle birbirini seven iki kişiden biri öldüğünde, ölen kişinin ruhunun en yakın zamanda geride kalanı da götüreceği inancı vardır. Eğer akşamları eve kelebek girerse yakın akrabalarından birinin ruhunun geldiğine inanılır. Bir isteğin yerine getirilmesi isteniyorsa ölmüşlerin hakkı için gibi ifadeler kullanılmaktadır.

Bu durum romanda şöyle ifade edilmiştir:

“ Bir şey işittim ama inanmak istemedim... Duyduğum haberin doğru veya eğriliğini senden soracağım... Babanın ruhuna ant veriyorum. Doğruyu söyler misin? (s. 94)

İyelerle İlgili Halk İnançları

Kara iyelerle ilgili inançlardan biri de pek yaygın olarak dikkat çekme de “tu, tu, tu” denilerek korunma tarzıdır. Göz değmelerinde, özellikle kullanılan bu yöntem varlığı bilinen kara iyeyi şaşırtmaya yönelik bir harekettir. Kimi insanlar gözlerinin insanlara dokunduğunun farkındadırlar. Bu yüzden beğendikleri canlı ve cansız bir şeye baktıkları zaman, “ tu, tu, tu” diye üç kez o yöne doğru tükürülür gibi yapılır. Amaç kötü iyeyi şaşırtmaktır. Burada her ne kadar kişiöğlü ile ilgili bir uygulama görülse de amaç kötü iyeleri şaşırtmaktır:

“Cinler döşeklerinden kaptıkları kadınları nereye götürüyorlar, ne yapıyorlar acaba? (yakasına tükürerek) Tu, tu sen sakla Rabbim...” (s.101)

Eski Türk inancında Erlik Tanrı'ya karşı gelmiştir ve yer altına sürülmüştür. Fena ruhlardan biridir ve ona yardımcı olan başka kötü ruhlarda vardır. Aşağıda romandan alıntıladığımız bölümde Erlik'i hatırlatan ifadeler vardır. Bilindiği gibi İslamiyet'te Allah yerin ve göğün cümle kâinatın yaratıcısıdır. Ondan başka ilah yoktur.

“Yer tanrısı benim. Göklerin Allah'ıyla sınırlarımı ayırdım. Hocalar bundan sonra bana tapacaksınız. İnsanların üzerinde Allah'tan ziyade nüfuz malik ben şeytana...” (s.56)

Koruyucu iyelerden biri olan “Umay Ana” Anadolu'da “Umacı” biçiminde yaşatılmaktadır. Kök Türk çağı Bengü Taş yazıtlarında da adı geçen bu iye, çocukların koruyucusudur. Umay, bu koruyuculuk görevini, doğum sırasında, doğumdan sonra çocuklar erginlik çağına ulaşmıcaya, er adını kazanmıcaya kadar sürdürür. Nitekim bu görevini er adının alınmasına kadar sürdürdüğüne dair kayıt, Bengü Taş yazıtlarıyla açıkça anlaşılmaktadır. (Kalafat, 2006: 24)

Romanda bu başlık altında geçen halk inançlarına dair ifadeler şunlardır:

“ ... Filozof bu din umacılarından öç almak fırsatını kaçırmayarak devam etti.” (s. 19)

“ Kendimin inanmadığım bir akideyi çocuklarıma nasıl talim edebilirim? Dini moral sağlam olmaz. Bu, tıpkı çocuğa “Uslu otur. Yükte umacı var. Çıkarsa şimdi seni yutar...” demek kabilinden korku vermeye benzemez mi?” (s. 35)

Sonuç

Halk inançları insanoğlunun hayatında beşikten mezara kadar varlığını sürdürmekte ve onu etkisi altına almaktadır. Bugün birçok uygulamayı sebebini bilmediğimiz halde büyülerimizden “öyle gördüğümüz ve duyduğumuz” için yaparız. Bazen bu durum kimi menfaatperest insanlar tarafından halkın aleyhinde kullanılmış ve halk sömürülmeye çalışılmıştır.

Halk inançlarının, yaşantımızın bir parçası olduğunu unutmamak gerekir. Ancak hayatımızın büyük bir bölümünde bizlere varlığını hissettiren bu inançların eleştirilmesi, sorgulanması, akla ve ilahi vahiye uygunluğunu düşünülmesi gerekir. Aksi takdirde halkın saf inanma duygusunu lehine çevirmek isteyen, üfürükçüler, muskacılar, cinci hocalar, sahte yağmur duacıları, falcılar halkı sömürmeye devam edecektir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, romanında halk inançlarına oldukça fazla yer vermiştir. Halk inançlarını romanda verirken bunları kötüye kullanan, suiistimal eden tipleri de bizlere göstermektedir. Bunun neticesi olarak, Hüseyin Rahmi, eleştirel bir gözle ve akılcı bir yaklaşımla romanında halk inançları eleştirisi yapmaktadır. Ve hatta bu duruma o kadar çok dikkat çekmek ister ki bazı romanlarının isimlerini halk inançlarını yansıtacak biçimde kullanmıştır. Hüseyin Rahmi, romanlarında “boş hurafe ve batıl inanç” olarak değerlendirdiği halk inançlarının doğurduğu sonuçlara dikkat çekmek istemekte ve bunların düzeltilmesi adına hareket etmektedir. Onun romanlarında bu denli halk inancı kullanmasındaki gaye sorgulamadan körü körüne bir inanışa bağlı bulunan, akli ile düşünmeden sadece gelenekten gelme inançlara uyan toplumu uyarmak ve bu inançların suiistimal edilerek halkın sömürüldüğünü halka anlatmaktır.

KAYNAKÇA

ARTUN Erman: (2013). Türk Halkbilimi, Adana, Karahan Kitabevi, 10 b.

ARTUN Erman: (2006). Adana Halk Kültürü, Adana, Altın Koza Yayınları, 2 b.

BORATAV Pertev Naili: (2013). 100 Soruda Türk Folkloru, Ankara, Bilgesu Yay.

ERGİN Muharrem: (1988). Oğuz Kağan Destanı, İstanbul, Hülbe Yay., 2 b.

FİLİZOK Rıza: (1991). Ziya Gökalp’in Edebi Eserlerinde Halk Edebiyatı Tesiri Üzerine Bir Araştırma, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

GÖÇGÜN Önder: (1990). Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

GÜNGÖR Harun - KÖYLÜ Bekir: (2014). Türk Halk İnanışları Ders Notları, Kayseri, Tezmer Yay.

GÜRPINAR Hüseyin Rahmi: (2012). İnsan Önce Maymun muydu?, İstanbul, Everest Yay.

KALAFAT Yaşar: (2006). Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara, Babil Yay.

KAPLAN Mehmet: (2009). Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I, İstanbul, Dergâh Yay.

KAPLAN Mehmet: (1988). Kültür ve Dil, İstanbul, Dergah Yay.

KAYA Doğan: (1992). “Tandırnameler”, Milli Folklor, S. 14, s. 29-30.

ÖRNEK Sedat Veyis: (2014). 100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, Ankara, Bilgesu Yay.

ŞİŞMAN Bekir, (2000). “Anadolu’da Yaşayan Halk İnançlarının Menşei Üzerine Bir Araştırma”, Türk Kültürü, S. 448, s. 472-478.